Gheorghe Asachi

Valea Albă

nuvele istorice

Valea Albă

Gheorghe Asachi

Editura Bestseller

Imagine: Ollyy/Shutterstock.com

bestseller

Carte electronică publicată cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe – Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni.

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE
DEPARTAMENTUL POLITICI PENTRU RELAȚIA CU ROMÂNII DE PRETUTINDENI

Capitolul 1

Taurida sau Crimeea

Istoria antică a acestei peninsule se ascunde în văl de mitologie, care din evenimentele aice tâmplate au țesut epizoade fabuloase și poetice. Aice Efigenia, fiica lui Agamemnon, fu adusă de Diana și mântuită de sacrificiul la care o condamnaseră oracolul; aice ea recunoscu pe fratele ei Oreste, aruncat de furtună, când era să-l sacrifice în templul Dianei, despre care evenimentele amintează tradițiunile locale și ruinele, iară mai ales tragedia lui Euripide întitulată Ifigenia în Taurida. Aice se află velerul de aur (pielea cu lână de aur), pentru care se întreprinsesă faimoasa și eroica espedițiune numită a argonauților; asemene în adăposturile misterioase ale Tauridei dregea Medeea farmecele ei, încât faima acestor locuri, împlând lumea de fioroase istorisiri, impuseseră mărei ce le cungiurau numele de neospitalieră, până când grecii, cercetând și cunoscând în urmă mai de aproape că erau țări mănoase și plăcute, au schimbat numele mărei Pontul Euxin, adecă mare ospitalieră.

Atuncea, pe la 400 ani înaintea lui Hs., mai multe punturi ale Crimeei s-au colonizat de greci, despre a cărora cultură s-au pastrat încă monumente. În decursul secolelor, Crimeea fu parte a imperiului lui Mitradates și apoi a romanilor. După decăderea acestora, mai multe ginte scitice își disputau domnia asupra peninsulei, până când, după Cinghis-Han, la anul 1240, Batus-Han au reunit-o cu imperiul capceac și au așezat reședința sa în politia azi numită Eschi-Crâm, adecă Crâmul cel mic.

Republicile italiene Veneția și Genova, ce erau pe atuncea cele întâi puteri maritime și comerciale,

începuse încă de la 1100 după Hs. a avea relațiuni cu popoarele de pe țărmul Mărei Negre, unde, pe la deosebite punturi de la gura Dunărei, ale Nistrului, ale Niprului până la Marea Azov, întemeiară multe așezăminte comerciale și colonii. Din acea epohă, după o întrerumpere de 800 ani, datează reînnoirea contactului românilor cu italienii, nu pe uscat, pe calea de unde veniseră ii de la Roma, pentru că comunicațiunea lor de-a dreptul fu întreruptă de cătră slavi și huni, carii la emigrarea popoarelor, în secolul IV, s-au așezat între Dacia și între Italia.

Moldoromânii, carii posedau gura Dunărei și țărmul Mărei Negre până la gura Nistrului, ca și locuitorii Crimeei, primiră pe țărmurile lor colonii genoveze cu contuarele lor comerciale, la Chilia, Cetatea Albă, până și la Hotin. Mai ales că plutirea țărmurală pe Marea Neagră era și mai nainte practicată de bârladeni, a căcora putere se întinsăse până la gura Niprului, unde supusăse renumita politie Olesie, amu Cherson, piață de comerciu și depozitul mărfurilor grecești destinate pentru Kiev.

Dar genovezii mai cu seamă au țintit luarea lor aminte asupra Crimeei, unde anufacturile lor le preschimbau cu grâne, sare, pelcele și vin pe care în cualitate aleasă le producea peninsula aceea. Drept aceasta, spre a se putea mai bine îngriji de interesele lor și a esploata productele Crimeei, genovezii au plănuit a face pe țărmul de la amiazăzi o colonie, pentru care prin prezenturi însemnătoare au căpătat de la hanul tatar învoirea de a așeza contoare de comerciu, și la 1420, sub conducerea patriciului Doria, colonii numeroase au descalecat acolo unde în timpul antic era politia Teodosia, care astăzi se numește Cafa. Aice, ca odinioară fenicienii sub conducerea Didonei, care prin asemenea strategimă fondară faimoasa Cartago, ce se făcusă rivală Romei, genovezii așezară micile lor contoare negoțătorești; apoi neîntârziet le-au cungiurat cu o tărie, sub cuvânt a

asigura prețioasele lor producte în contra tacului sălbaticilor hoți din împregiurime, și așa adăogând pe încet un val lângă altul, o tărie, un turn pre lângă celelalte, Cafa se prefăcură într-o cetate puternică, cu un port ce putu cuprinde o flotă de galere. Atuncea, recunoscând înșelăciunea, tatarii amenințau pe genovezi, dar aceștia din cetatea lor râdeau de neputința hanului. Peste 20 ani de la colonizațiunea ei, Cafa se făcură o piață comercială înflorită, încât ea putură trimite 20 galere înarmate, spre a agiutora pe creștinii de la Tir, carii erau împresurați de saraceni.

Afară de Cafa, genovezii întemeieseră mai multe colonii în Crimeea, între altele la Solda, cu un turn foarte înalt, de unde puteau observa mișcările dușmanilor. Astăzi încă se văd ruine mărețe ale genovezilor lângă Sevastopol, precum Balaclava, Panticapea și altele în insula Tamas. Genova, înmândrită că au câștigat așa poziținne, care o făcea domnitoare Mărei Negre și-a asigura monopolul comerciului cu Constantinopoli și cu Asia, s-au îngrijit de administrațiunea acestei colonii. În tot anul trimetea la Cafa un consul sau guvernator, ales dintre cele întăi familii patriciene ale Genovei. Guvernul se deosebea nu numai prin legiuri înțelepte, ce mai ales prin aplicațiunea lor cu sfințenie, prin paza și prin domnirea dreptății, încât nu numai sudiții genovezi erau întru toate apărați, ce și popoarele tatare de prin pregiur, încredințându-se de puterea și de dreptatea guvernului, deseori i se adresau și urmau dupre rezoluțiunea sa.

Venețienii, rivali puternici ai genovezilor, neputând suferi dezvălirea unei asemenea înrâuriri în locurile unde și dânșii întrebuințau speculațiunile lor, la anul 1296 espeduiră o flotă compusă din 25 galere, care după un atac de puține zile au surupat și pradat coloniile genoveze ce erau fructul multor ani și ostenele, încât coloniile aceste ar fi fost de atuncea pe totdeauna dizrădăcinate din

Crimeea, dacă nu ar fi venit o încungiurare neașteptată, adecă o iarnă din cele mai aspre, însoțită de foamete, încât Veneția, carea întemeiesă în partea nordică a Mărei Azov colonia Trahesa, crezând că în Crimeea ar fi aflat un paradis pământean, constrânsă de acele cauze, au fost nevoită a părăsi concuista cea nouă, după ce au pierdut o treime din oastea sa.

Genovezii, reintrând în posesiunile coloniilor lor, s-au sârguit atât de bine a repara daunile pătimite, încât papa Ioan XXII rândui în politia Cafa un mitropolit catolic, a căruia jurisdicțiune se întindea de la Pontul Euxin până în Rusia. Domnia Crimeei era de atuncea împărțită între tatari și între genovezi, carii tratau cu dispreț, ca pe niște barbari, pe acei pământeni. Din gelozia politică și din frecarea intereselor comerciale, la anul 1342 au prorupt un războel. Hanul domnitori, vrând a se desface de niște vecini atât de asupritori intereselor și autonomiei naționale, adunând o oaste numeroasă, au încungiurat Cafa. După un asediu îndelungat, neputând-o supune nici prin arme, nici prin foame, de care începuse propria lui oaste a pătimi, el însuși au fost constrâns a cere o împăcare, care s-au și încheiet, după mijlocirea republicei, între coloniile ei și hanul Crimeei, când atunce acesta recunoscu drepturile politice ale coloniilor comerciale pentru ambele părți folositoare.

Tamerlan, învincitorul Asiei, la 1406 au surpat domnia hanului Toctamiși, după care imperiul său se împărți în trei hanaturi: în al Kazanului, Astrahanului și al Crimeei. Atunce dezbinări necontenite învăluiau astă peninsulă; anarhia agiunsăse la culmea ei și țara umbla a se face prada oardelor vecine, când un simplu păstori, numit Gherai, aduce înaintea căpeteniilor adunate pe Hagi, june de 18 ani, ca pe un adevărat deviitor al lui Batuș-han și al lui Toctamiși; acest june datorea mântuirea și păstrarea sa îngrijirei

îmbunătățitului Gherai. Șefii adunați refuzau a-l recunoaște de clironom al tronului, dar poporul declară de ales în astă demnitate pe junele Hagi, care, spre recunoștință către binefăcătoriul său, adoptă numele lui de Gherai și se făcu șeful strălucitei dinastii tatare, ce au domnit de la 1440 până la 1780 în Crimeea, cu titlu de han. Hagi-Gherai au guvernat cu strălucire până la 1467. Fiul său cel mai mare, Nor-Edaulah, avea să-i urmeze în domnie, însă fu detronat de fratele său Mengheli.

Acesta, sub nume de Mengheli-Gherai I, este cel mai strălucit dintre hanii Crimeei și împarte cu Mitridate onorul de a lasa în astă țară suvenire istorice glorioase. El protegea agricultura, artele și comerciul, pentru care întreținea relațiuni pacinice cu țările învecinate. Moldova, ale cărei țărmuri de pe Marea Neagră sunt față în față cu acele ale Crimeei, în depărtare ca de 28 mile, era firește și politicește dispusă a trăi cu dânsa în armonie și a se folosi de relațiunile comerciale. De aceea, pre lângă casele ei de comerciu ce erau statornicite la Cafa, Eupatoria și Balaclava, Moldova avea prin acele politii, pentru îngrijirea și protecțiunea supușilor săi, agenți și comisionari.

Nu târziu după întronarea sa, Mengheli-Gherai află că fratele său Nor-Edaulah, ce era esiliat, se adăpostisă pre lângă Cazimir IV, regele Poloniei, și îngrijindu-se ca nu cumva acesta să-l agiute de a recapata domnia Crimeei, după dritul său de întâia-naștere, au căutat alianța celor mai puternici monarhi ai epohei, care, aflându-se în ceartă cu Polonia, ar fi favorat nesmintit interesele lui. De aceea, fără preget s-au adresat la țarul Moscvei Ivan III și la Ștefan cel Mare al Moldovei, cu carii, prin mijlocirea lui Cocos, evreu înavuțit portughez din Cafa, au încheiat o trainică legătură, prin care țarul Moscvei se-ndatorea a da lui Mengheli-Gherai pe tot anul daruri, pe când Ștefan voievod era cu acest han puternic și înțelept legat nu numai

prin interes politic, ce și personal, precum mai în urmă se va vedea.

Dar mai nainte de a se pune în lucrare acest tratat, intrigile lui Nor-Edaulah detronatul, sprijinite de Polonia, aprinseră în Crimeea o învăluire și năuntrice împărecheri de partizi atât de mari, încât, spre a feri Crimeea de un războl civil, Mengheli-Gherai au preferat a abdica tronul și a se retrage cu familia sa la Cafa, între genovezi, cari-i rânduiră de reședință cetatea Mancup, depărtată două mile de la Balaclava.

Poate că Mengheli-Gherai și-ar fi încheiet cariera sa în astă tunecoasă singurătate, dacă o nouă ceartă, născută între genovezi și tatari, n-ar fi provocat un evenimânt prin care înturnasă lui Mengheli-Gherai sciptrul ce-l scapase din mânile sale. Tatarii trimeteau la Cafa un delegat a lor, care mai nainte avea a se întări de genovezi. Un nou trimis, Eminic, nu câștigă învoirea guvernului Cafei, pentru care acesta, neputând fi sprijinit de han, s-au adresat a cere ajutor la Constantinopoli, ce de 20 ani (1453) se afla sub domnia lui Mahomed al II, carele din cearta genovezilor și a tatarilor știu să tragă folos pentru realizarea planurilor sale și totodată a se răzbuna asupra genovezilor, carii la asediul Constantinopolei au fost dat agiutori imperatorelui Paleologu prin arme și prin flota lor.

Este cunoscut că acel mare concuistori plănuia a împlânta semiluna în locul crucei în toată Europa, unde cercând a răzbate prin Moldova, oastea lui de 120 000 oameni fu de Ștefan voievod, în 17 ghenari 1475, deplin învinsă în lunca Racovei, pentru care toată creștinătatea și papa Romei au serbat triumful armelor moldoromâne, care de asemene smulse din mânile turcilor Chilia și Cetatea Albă. Mohamed, înțelegând în Ștefan voievod un barbat ce contraria scopul său, invită în contra lui pe Lobodă hatmanul cozacilor Donului, pe care Ștefan voievod, învingându-l la

Grumăzești, îl și prinsă; o parte a oastei sale au înecat-o în Nistru, iar restul o alungă până la Nipru. Mai în urmă, pentru mântuirea țărei de cozaci și tatari, au zidit în Iași biserica sântului Nicolai cel Mare, cu trei altare[1] . Atâtea nouă motive înăsprind pe Mohamed, au și început operațiunile sale cu Crimeea, unde la 1 iulie 1475 trimisă o flotă numeroasă de 400 galere, care se înfățoșă înaintea Cafei, pe când pretendintul Eminec se apropiasă din partea uscatului cu o numeroasă oaste de turci și tatari, care era în înțelegere cu o partidă de împărechetori din cetate. Genovezii, carii până atuncea desprețuiau pe orice dușman, atacați pe dinafară de o armie atât de puternică, deprinsă a învince, și pe dinăuntru paralizați de împărechetorii proditori, după ce în curs de 6 zile au susținut cu bărbăție asaltele cele mai furioase ale turcilor, au fost nevoiți a se supune.

O deputațiune de locuitori, compusă din dregători și din bătrâni, lacrimile femeilor și ale copiilor și darurile însemnătoare au înduplecat pe șeful espedițiunei, Ahmed, a dărui cetățenilor genovezi viața. A doua zi, cuprinzând cetatea și toate tăriile Cafei, cea întâie lucrare a învincitorilor au fost a pune sub sabie pe agentul lui Ștefan voievod și pre toți neguțătorii moldoveni, în număr de 160 inși[2], ca o espiațiune (răzbunare) a perderilor ce suferise la Racova oastea otomană. După ce în ist mod au sfărmat în Crimeea puterea genovezilor, voind a stârpi acum chiar și cuibul lor, Mohamed rândui a se strămuta toți locuitorii de la Cafa și de la alte locuri a peninsulei, dispoindu-i de tot avutul lor și trădându-i de sclavi. Drept aceea se făcu o prescriere de toată împoporarea, din care s-au ales un număr de june virgure pentru haremul imperial din Constantinopoli și 150 juni de la 10 până la 15 ani, parte pentru serviciul curței, iar parte spre a fi înșirați în guardia ienicerilor, după ce mai nainte

aveau a îmbrățișa credința mahometană.

Astă lucrare, despărțirea părinților de fiii și de familia lor, înfățoșa o icoană mai cumplită decât fiorile asediului, și italienii o asemănau în parte cu răpirea sabinilor din Roma. S-au văzut scene de amori matern și disperare ce ar fi umplut de oțărâre pe călăi, dacă nu s-ar fi impus învincitorilor o asemine sălbatică însărcinare. Mumele numai leșinate se puteau despărți de copiii lor; altele se târau până la galere, care le urmăreau în not, până când obosite se înecau. S-au tâmplat ca un părinte, spre a feri pe fiul său de sclăvia ovelită și sacrilegă (lepădarea credinței lui Hs.), l-au străpuns cu pomnarul înaintea răpitorilor și însuși căzu sub loviturile lor.

După încheierea acestei lucrări, flota s-au încărcat cu averi prețioase și cu 15 000 sclavi genovezi de ambe sexe, care, transportându-se la Constantinopoli, s-au așezat la Pera, unde păziră naționalitatea și limba lor italiană și sunt uricul familiilor celor mai multe, numite pe rote, de religiune catolică și de limbă greco-italiană. Iară pentru junii și junele ce erau, împreună cu obiectele cele mai prețioase, destinate în dar pentru sultanul, în două deosebite galere adunate, s-au luat cea mai mare îngrijire pentru îndemânarea și mângâierea lor în cursul călătoriei la Constantinopoli; de aceea s-au căutat doi oameni bătrâni, știutori de limba italiană și turcească, spre a le servi în astă încungiurare de îngrijitori. Alegerea au căzut asupra unui bătrân încă verde și respectabil, care cu doi copii în brațe, spre a-i subtrage de vânarea brutală a înarmaților, se înfățoșă înaintea lui Ahmed, preferând mai bine să facă parte acestui olocaust omenesc.

Între moldoromânii care, pentru speculațiunea lor și alte interese, erau așezați în Crimeea, se deosebea mai ales unul numit Radaman, barbat cu geniu și cu patriotism, care, de 20 ani purtându-se între ambele aceste țări, au câștigat nu numai

însemnătoare avere, ci și stima și încrederea ambilor domnitori și locuitori ai Moldovei și ai Crimeei, încât în cursul domniei lui Mengheli-Gherai el fuse mijlocitor confidențial între Ștefan voievod și între acest han, pentru care făcea dese călătorii, aducând și preschimbând corespondenții și daruri între acești suverani aliați.

Soarta care răsturnase de pe tron pe Mengheli-Gherai nu cruțasă pe Radaman. O fortună din cele înfricoșate, care dominează pe Marea Neagră, au acufundat vasul de comerciu încărcat cu cea mai mare parte a avutului său, încât după catastrofa politică a Crimeei el se adăpostisă pe lângă Mengheli- Gherai în cetatea Mancup, unde, în privirea serviciilor de mai nainte, a înțelepciunei și a încungiurărilor sale, fu tratat chiar ca un casnic favorit și, în contra datinilor musulmane, atât el cât și familia sa aveau liberă întrare la curte și în seraiul hanului.

Între cadânile lui Mengheli-Gherai, cea mai favorită sultană era o româncă, care, din copilărie răpită de tatari din Moldova, pentru straordinara ei frumuseță fusesă prosforată hanului și se făcu mumă unei fiice frumoase, icoană vie a maicei sale, și de aceea de părintele ei foarte iubită. Deși din amori duios, de lux oriental și de frumusețile reședinței cei încântătoare de la Bacci-Serai cungiurată, sultana era deseori cufundată în melancolie. Ea își amintea ca prin un vis dulce părinții, locul nașterei sale, patria cu munții și râurile ce o împodobeau, simplicitatea vieței, iară mai ales nimic nu putu amorți în inima sa învățăturile religioase creștine, în care fu născută și pe care ea în ascuns, pe cât îi era cu putință, au practicat în cugetul său. Unica ei mângâiere, au insuflat fiicei sale aceste simțăminte evlavioase și, precum se tâmplă că uneori pomul hultuit întrece în bunătate pe prototipul său, de asemine învățăturile creștinătății, care în ascuns insuflase fiicei sale, au prins în inima cea fragedă o mai

adâncă rădăcină și ist rezultat era triumful secret al maicei sale.

Puțin înaintea catastrofei politice, sultana, îmbolnăvindu-se greu și simțindu-se aproape de moarte, espusă fiicei sale Fatme toată soarta și naționalitatea sa, congiurând-o a rămânea credincioasă religiunei creștine pe ascuns, până când înduratul Dumnezeu o va îndămâna de a se înturna în sânul bisericei lui Hs. Fatme, împlântată în lacrimi, giurui maicei murinde a plini aceste și în cuget tânăr păstră cu statornicie misterioasa ei chemare. Rămâind orfană de mamă, ea afla mare mângâiere în petrecerea cu Radaman și cu copiii lui, din care o fiică era de vrâsta sa, iar fiul de cinci ani mai mare; cu aceștia ea se practică a vorbi în limba română, mai dorită fiindu-i, ca o dulce amintire a maicei sale, pentru care orice om, în toate părțile lumei, având o simpatie adâncă, de dânsa e legat cătră patrie și cătră îndatoririle sale.

Atacul turcilor asupra Cafei se întinsesă și asupra politiilor învecinate și înavuțite, între care era Mancup, reședința privată a lui Mengheli-Gherai. Acesta era la turci sub prepus de amic al genovezilor. Soarta sclăviei care au pătimit locuitorii Cafei și cruziile învincitorilor răspândiră fiori de desperare chiar și în națiunea tatară, din care cea de la Mancup trăia în armonie cu genovii, încât, la apropierea oastei turcești, cea mai mare parte din locuitorii acestei politii fugiră la munte și se adăpostiră între grotele cele misterioase și nerăzbătute, din vechime încă săpate în stânci pentru dosirea creștinilor de furia păgânilor.

Pe când noaptea cuprinsăse reședința lui Mengheli-Gherai, toți casnicii și chiar seraiul său s-au răspândit, și de spaima omorului și a sclăviei s-au mistuit unde cine au putut. În astă fioroasă confuziune, giunea Fatme, delăsată de femeile păzitoare împreună cu giunele Radaman, de care se rătăcise sora-sa, favoriți de umbra nopței, s-au lunecat pintre oaste și s-au mistuit în o grotă

singuratică, unde odineoară sultana, ferită de ochii păzitorilor, își făcea rugăciunile creștine. Aice ambii juni agiungând, s-au tupilat tremurând de spaimă și în genunchi ruga pe Mântuitorul lumei a-i mântui și pre ii de pericolul care-i amenința. Obosala li amorțise puterile și-i acufundase într-un somn adânc, din care-i trezi dimineața chemarea lui Radaman. Acesta, simțind rătăcirea copiilor, după multă căutare nu putu afla de fiia-sa, dar găsi în grotă pe acești doi; apoi, văzând despre o parte pericolul cu care-i amenința brutalitatea salbaticilor ostași, iar despre alta nici un mod de scapare, și cunoscând simțimântul duios ce lega junii din frageda lor copilărie, într-o încredere în cereasca îndurare, care totdeauna l-au însuflețit, nu află alt mod de a nu-i despărți, decât a învesti și pe Fatme în port de june genovez și pe ambii a-i conduce la căpitenia oastei turcești, ca pe doi fugari pe cari-i prosfora spre a face parte de ceata aleasă și destinată pentru Constantinopoli, sperând că acolo i se va înfățoșa vreo ocaziune de a-i puté mântui. Prin astă urmare, bătrânul Radaman au capatat confidența lui Ahmed, care, pentru cunoștința multor limbi străine crezându-l grec, și prin astă faptă stimându-l credincios sultanului, i-au încredințat îngrijirea asupra cetei genovezilor în cursul călătoriei lor la Constantinopoli.

Despre altă parte Mengheli-Gherai, precum s-au zis, ca un partizan al genovezilor, fu prins și de asemine despărțit de familia sa, se conduse la Constantinopoli. Aice, agiungând ca sclav, s-au primit de sultanul ca rege. Acest războelic și înțelept monarh știa că mărirea și siguranța unui imperiu mare nu stă în nemărginita întindere teritorială și în nenumărata mulțime a popoarelor, ci în legăturile de interes materiale și de glorie națională între provințiile subgiugate și între centrul guvernului. De aceea, voind a face din provința Crimeea un razim al puterei otomane și prețuind geniul și înrâurirea lui Mengheli-Gherai, nu numai

că l-au reașezat sub suzeranitatea sa pe tronul ce-l pierduse, dar încă încheie cu dânsul un pact de dinastie, ca, la caz de a se stinge sămânța sultanilor de Constantinopoli, atunce, ca un clironom legiuit, să urmeze pe tronul imperiului unul din familia lui Mengheli-Gherai, care condițiune se zice că și până astăzi are tăria ei.

După câtva timp, Mengheli-Gherai, înturnându-se în Crimeea cu mare pompă, s-au reașezat la Bacci-Sarai, dar familia sa, de fortună împrăștietă, n-au mai găsit-o și mult s-au nevoit de a putea descoperi macar parte dintr-însa.

Capitolul 2

Cetatea Chilia

Însărcinat cu îngrijirea giunilor sclavi din Cafa, între cari amu se aflau Fatme și giunile Radaman, ci erau de cielalți necunoscuți, Radaman s-au îmbarcat în galera destinată în care se așezasă o ceată de douăzeci și patru turci, spre paza giunilor sclavi și mai ales a prețioaselor obiecte încredințate răspunderei lor. Modul cel blând și îngrijitori al lui Radaman, ca al unui părinte duios, nu putu de la purcederea flotei mângâia pre atâța copii cari, văzându-și părinții adunați pe țărmul mărei și pe alții împărțiți prin alte galere, simținduse amu orfani și pe totdeauna despărțiți de dânșii, vărsau lacrimi și împleau aerul de bocete pătrunzătoare, pe când fioroșii vincitori răsunau cântece de triumf și de bucurie.

Încărcată cu călători de aceste două opuse simțimânte, unii de doliu, alții de bucurie pentru succesul espedițiunei și prada cea mănoasă de care cu toți se împărtășiseră, flota, compusă din 70 galere mari, întinse vântrelele sale spre Bosfor, unde o mâna și cursul natural al apelor către acea poartă, pentru a căreia posesiune din vechime urmează până în zilele noastre lupte sângeroase.

După o plutire la început favorabilă, săninul ceriului se înnoură, un vânt puternic de la răsărit turbură undele mărei și, mai nainte de a putea agiunge la vreun port, flota fu cuprinsă de cea mai înfricoșată fortună, care atât de deseori aduce daune simțitoare plutitorilor, încât nu în zadar astă mare se numără între cele periculoase. Tâmplarea, care amenința flota cu vasfrângere, se părea lui Radaman favoritoare mântuirei, pentru că galera pe care se afla și se diriguié de el era acum despărțită de celelalte și apoi el, care din deasa practică cunoștea astă mare, s-au mânat spre apus

și la încetarea fortunei, alinându-se marea, recunoscu că plutea spre țărmul Moldovei, pe când turcilor făcea să creadă că se apropie de acela de amiazăzi al Traciei.

În astă opiniune rătăcind cinci zile și atâtea nopți, în care spaima peirei, frigul și durerea asuprise pe mizerii giuni, Radaman descoperi în faptul zilei pământul care cu bucurie fu urat de toți ca țărmul mântuirei lor. Turcii, care crezându-se mai nainte de alte galere agiunși la un port al Rumeliei, pre lângă scăparea din pericul, se bucurau că, descărcând giunii și odoarele cele prețioase, vor căpăta de la sultan nu numai laudă, ci și o parte din prăzile acele, se grăbeau a deștinde pe uscat; însă Radaman, recunoscând că pământul acela era insula numită a Șerpilor, în apropierea gurei Dunărei, i-au încredințat că acea insulă ar fi aproape de Burgas. Deci spre a repoza după un curs atât de îndelungat și periculos, cât și spre a se aproviziuna cu apă de băut, de care de două zile avea lipsă galera, agiungând la un loc îndămânatic, au aruncat ancora, și turcii, doritori a călca pământ, giumătate dintr-înșii câți încăpuseră într-o luntre, luând cu dânșii foalile deșertate, purceseră spre insulă spre a le împlea cu apă. Asta au fost ocaziunea a se întări prin ospătarea de merinde și prin somn pentru o mai departe, deși scurtă, călătorie.

Turcii de pe insulă, după ce la umbra tufarilor de tamarisc au mâncat și ceva dormit, se grăbiră a se înturna pe galeră, dar sosind la țărm rămaseră împietriți văzând abia într-o mare depărtare plutind vasul în direcțiune tot spre apus. Radaman, spre mai bună nemerire a planului de mântuire, după ce au ospătat pe giuni și pe cii 12 turci rămași, le prosforă din o foale și ceva vin, spre a închina întru mulțămirea apropietei sosiri la picioarele sultanului, dar mai nainte au amestecat în băutura aceea ceva narcotic, care nu târziu i-au cufundat în un somn atât de tare, încât lesne fu lui Radaman,

cu agiutorul celor mai mari giuni, a-i ucide și a-i arunca în mare. Dezbărându-se în ist mod de ăzitorii lor, toți cu sporită putere mânau vâslele spre a agiunge la gura Dunărei de la Chilia, unde, reîmpins vasul de cursul cel puternic al apelor, cu greu ar fi putut întra dacă pe insula Mocanu, una din cele numeroase pe care aice li formează Dunărea, nu s-ar fi aflat câțiva păstori români mocani, de la cari se trage numele acestei insule și cari la umbra sălciilor răsunau în fluierile lor doinele armonioase ce pe fiecare român îl pătrund amu de melancolie, văzând că simțimântul de națiunalitate s-au refugiat numai în sânul acestor fii ai naturei, la cari, ca oratori nemuritori, amintează și întreține muntele și râurile suvenirul gloriei strămoșești!... Atunce, văzându-se în apropiere de compatrioți, Radaman au înălțat bandiera Moldovei, însoțind-o cu strigăte de bucurie și chemarea de agiutori a tuturor călătorilor.

Acești mocani, cari au împrumutat numele lor de la cumani, popor barbar și răzbelic ce în timpul migrațiunei universale se așezaseră în Moldova sub munții de la Comănești spre Neamțu, precum este știut, de atunce până astăzi se ocupă cu păstoria, și numeroasele lor turme le duc toamna spre iernatic pe malul drept al Dunărei și la gura ei. Dânșii au aice cotunile lor nomade, cu staule și tării în contra hoților de mare, cu care deseori poartă lupte încruntate; de aceea, singura înălțare a bandierei națiunale nu i-ar fi înduplecat a veni vasului întru agiutor, dacă Radaman nu ar fi adaos, prin sunetul buciumului, a le repeta ca un eho sonurile națiunale și a le cere agiutor. Atunce, apropiindu-să la țărm, doi din cii mai miliani mocani, văzând pe galeră un număr mare de copii ce întindeau brațele lor, s-au aruncat în apă, ducând un capăt de arcan, care, legat de galeră, fu de ceilalți tras pe la gura Dunărei la mal, cu toată greutatea ce-i opunea impetul apelor. Soarele se

apropia de apus și discul său cel lucitor se cufundă în sânul munților, deasupra cărora Pionul înălța ascuțita și amenințătoarea sa creastă, încât, neputându-se înainti călătoria spre Chilia, s-au aruncat aice ancora și toată ceata giunilor diștinsă și cu lacrimi sărută pământul mântuirei lor. Aice, pe un muncel, se afla cotunul cel întărit al mocanilor, cari, de prin pregiur adunați la țărm, s-au mirat foarte de o ceată atât de numeroasă de copii delicați și frumoși, ce vederau semne de o soartă estraordinară, încât cu respect și duioșie primindu-i baciul, după ce, pentru asigurarea galerei, către un număr de giuni mai mari au adaos o ceată de mocani înarmați, condusă pe toți ceilalți pe la locuințile cele umilite, parte în pământ, parte deasupra durate, unde, aprinzând în giur focuri, li s-au pregătit o cină din fructul turmei: lapte dulce și acru, jântiță și cașcaval, și pește cu mămăligă proaspătă, care de genovezi era și în Cafa întrodusă.

Pe pănuși de papură uscată culcați, în mezul oilor și a păzitorilor câni, sărmanii copii dormiră păn a doua zi, când sunetul buciumului păstoresc i-au trezit din somnul ce ar fi fost dulce, întăia oară de la despărțirea lor de părinți și de familie, dacă visurile, prin forme felurite mângâindu-i în somn, nu le-ar fi arătat la trezire ademenirea unei deșerte bucurii, mai ales văzând miei săltând pre lângă mumele lor, de care soarta crudă pe totdeauna-i despărțisă pe mulți orfani, încât mult s-au nevoit Radaman spre a înturna între acești giuni întristați o rază de mângâiere, cum că ceriul, arătându-li-se favorabil prin mântuirea de sclăvie, nu se va îndura și în viitor de soarta acelor ce se încred în el.

Cu agiutorul acestui popor ospitalier re-mbărcându-se călătorii, galera, condusă de păscari, purcesă spre cetatea Chilia, unde au agiuns încă înainte de seară, deși depărtarea era peste opt oare de cale. Chilia numită de antici Ahilea au

Clistomastum, era în acel timp una din cetățile cu port care apăra gura Dunărei și plutirea moldovenilor pe acest fluviu și pe Marea Neagră. Astă cetate, care în alianța lui Ștefan voievod cu regele Matei Corvin asupra turcilor se cuprinsăse de unguri, nevoind aceștia în urmă a o deșerta, s-au luat de moldoveni după un asediu lung și fu mai în urmă cauza războelului între Moldova și Ungaria, care adusăse înfrângerea lui Matei Corvin la Baia. După aceea, întărindu-se cu puternice bastioane și râpi, cetatea se înarmă cu o garnizoană numeroasă, ce era amu sub comanda părcalabului Isaia. Barcele de pază care au întâmpinat galera genoveză o conduseră în port, unde Radaman espusă părcalabului evenimântul Cafei și vrednica de mirare mântiure a giunilor genovezi pe cari soarta i-au adus sub puternica pavăză a lui Ștefan voievod.

Auzirea acestui evenimânt puse în mișcare toată cetatea, mai ales mumele și copiii lor alergau întru întâmpinarea și mângâierea sărmanilor orfani, care în acele femei duioase și în copiii lor li s-au părut a revedea pe mumele, pe surorile și pe frații lor. Acel întăi act al lui Radaman au fost a conduce la biserică pe giuni, spre a depune mulțămirea lor, și Fatme văzu cu surprindere amestecată de respect biserica creștină și ritul ei, de care atât de des îi istorise mumă-sa. După rugăciunile depuse, ieșind din biserică, acest giune popor venetic, prin soarta sa, noblețа familiei și frumusețа portului și a fizionomiilor atrasă toată luare-aminte și duioșia publică, și câteva case de comerț genoveze mai mult încă se interesară de nefericirea compatrioților. Parcalabul Isaia, după ce au orânduit cele cuvinite pentru ospătarea și adăpostirea lor, îndată au și trimis știință despre aceasta prin un înadins către domnitoriul țărei, care se afla în apropiere, la Cetatea Albă.

Acestui principe nu erau necunoscute evenimântele politice ale Europei; agenții lui,

pretutindenea răspândiți, îl încunoștințau despre toate. De aceea, din espediționea lui Mohamed asupra Crimeei presimțind desființarea statului genovez, cu dreptul giudecă că va veni rândul și asupra Moldovei, pe care voia ca s-o atace din două părți opuse: din partea Dunărei și despre Nistru, pe unde putea trimite numeroasa lui călărime, atât de înfricoșată în acea epohă. De aceea Ștefan voievod s-au nevoit a face ambele sale cetăți marginene despre Marea Neagră neînvincibile; adună mare gloată de oamini și maiești cari lucrau la întărirea cetăților, privighind în persoană un lucru ce avea a asigura Moldova și din astă parte despre un neamic atât de puternic. Penru care, ca o viglă a Europei răsăritene în contra Semilunei, au cercat a se întări și prin o puternică alianță cu Ungaria și Polonia, cu ale cărora conlucrare nesmintit ar fi ferit pe Europa răsăriteană a purta în timp îndelung obezile otomane, dacă nu gelozia deșartă, dară lealitatea ar fi prezidat la hotărârea lor. Moldova, care pe atuncea poseda țărmul Mărei Negre în lungime mai bine de 20 mile de la gura Nistrului până la gura Dunărei, cu delta cutetrelelor sale ramuri, domnea asupra întrărei și ieșirei vaselor, având două cetăți puternice și porturi bune.

Ea, precum s-au vederat și mai nainte, avea o înrâurire simțitoare în plutirea Mărei Negre, și geniul întreprinzători a lui Ștefan cugeta a face din astă parte a țărei sale aceea ce natura și politica sa o destinau a fi centrul industriei, comerciului și fântâna înavuțirei sale. El vizitasă nu de mult valul lui Traian, care, purcegând de peste Dunăre, trece Moldova în astă parte și se încheie la Tighina, lucru urieș al romanilor rădicat pentru apărarea Daciei de cătră barbari, cercetasă lacul lui Ovidie, lângă Cetatea Albă, unde se zice că ar fi îngropat acel poet, care în versurile sale, Tristium, descrie astă țară și propriile sale pătimiri. Aceste monumente antice i se păreau ca niște depozite

sfințite, lăsate strănepoților români cu îndatorire a le păstra și a le apăra.

Aceste și multe alte îmbunătățiri plănuite le-ar fi realizat Ștefan voievod, de nu ar fi fost mai totdeauna nevoit a campa și a combate cu oastea sa, când despre o parte, când despre alta a țarei, spre a-i asigura independința, încă din vechime amenințată.

Înștiințându-se de minunata mântuire a giunilor genovezi și de sosirea lor la Chilia, Ștefan voievod se grăbi a călători într-acolo pe drumul cel mai drept, prin Bugeac, de-a lungul lacurilor întinse și în curmezișul râurilor nenumărate, ale cărora albii sunt săci mai totdeauna din cauza stârpirei pădurilor, care din vechime, mai nainte de a fi stârpite, nutreau și adăpau obârșia râurilor și care astăzi, prin o cultură bine înțeleasă, încep iar a se împlea cu apă.

Parcalabul Isaia și Radaman făcură pregătirile cuvenite pentru primirea domnitoriului și prezentarea giunilor genovezi. Cunoscând ei că dupre datina sa Ștefan voievod, sosind la o cetate, cel întăi pas al său era destinat la locașul lui Dumnezeu, plănuiră a-l întâmpina aice cu giunii și cu odoarele aduse. Drept aceea, înaintea peristilului bisericei, descărcânduse din galeră, se depuse obiectele cele rare care erau lui Mohamed destinate; din aceste, parte erau manufăpturi prețioase de ale Indiei și ale Persiei, parte de ale grecilor antici, interesante prin arta lor, prin vechime și care aproape de 20 veacuri fuseră mistuite în sânul pământului Crimeei.

În cursul domniei barbarilor, aceste antichități erau nebăgate în samă, dar de când genovezii se așezaseră la Cafa, dorul arheologiei și al câștigului i-au îndemnat a scormoli în sânul acelor movili, de unde se scoteau prețioase obiecte, din care, parte le trimiteau la Genova, parte le depuneau în muzeum de la Cafa, ca o avere a statului. Toate aceste, la luarea cetății, s-au prădat de învicitori și cele mai

alese, cu alte stofe de Persia și de India, fură încarcate pe galera în care se afla ceata giunilor spre a fi împreună cu dânșii prosforate sultanului.

Din aceste obiecte antice se înșirase înaintea bisericei pe tapete prețioase, în discuri, diademe de aur, brățări, spate, colane, ulcioare de bronz, lacrimătorii, iar mai ales câteva teasuri cu monede antice cu efigiile împăraților Tauridei, pavăza de bronz ce se zice că ar fi purtat-o chiar Mitradate și pe care în basreliev era sculpită lupta amazoanelor Pontului cu scitii. Un bazen de argint, pe care se reprezenta în basreliev istoria Ifigeniei și a Medeei, care, părăsind pe copiii săi, fuge pe un car tras de balauri înaripați, pe când aceștia, aruncați în o luntre fragidă, se luptau cu undele ce le amenința pieire.

Astă din urmă istorie, ce era de minune bine reprezentată, admirându-se de locuitorii adunați, amintea giunilor genovezi chiar soarta lor, despărțirea de părinții lor, periculul în care se aflau încă și îi udau cu lacrimi astă icoană a propriei lor istorie. Astă scenă patetică, de care se înduioșau martorii boieri ai cetății, deodată s-au întrerupt de strigătele viglilor de pe turnurile cetății, care dădeu limbă de apropierea domnului.

Bronzurile armonioase ale bisericilor și sunetele războelice ale oastei dădură semnalul; un murmur de bucurie și de entuziasm se răspândi între popor și între garnizoană, care vedea în Ștefan voievod pe învincitoriul ei. Oastea cu căpitani și bandiere se înșiră în piață, gloatele giunilor se îndesau la poarta cetății, bătrânii și femeile întrau în biserică, unde știau că-l vor vedea de aproape, iar clerul cu sânta Evanghelie îl aștepta la ușa bisericei, înaintea căreia în două rânduri erau înșirați giunii călători și în fruntea lor Radaman cu cei doi copii ai lui.

Venirea domnului fu propășită de un nour de pulbere, din sânul căruia ca niște fulgere scânteiau armele aprozilor călări pe armasari sireapi, cari făceau a ribomba pământul de tropotile copitelor

ferecate. Cungiurat de un stol de parcalabi, de spatari de casă și panțiri înzeuați în fier sclipicios, Ștefan călărea în floarea și vârtutea vârstei ca de 40 ani; vestimântele sale simple se asămănau cu acele ale oștenilor săi, numai spata era obiectul cel mai prețios, câștigată fiind în memorabila bătălie de la Racova; un tabar lat învălea formele sale cele robuste și pe cap purta o căciulă țurcană; dar aerul cel magestos, focul ochilor săi restrălucea mai mult decât aurul și oțelele bravilor capitani ce-l încungiurau. Un sunet general de urare l-au întâmpinat la trecerea sa prin îndesirea poporului.

El descălică, salutând împregiur, și păși pe gios cătră biserică, unde îl aștepta spectacolul cel interesant și rar în istorie. Aice se vedea un popor întreg de giuni orfani, cari la picioarele sale reclama o faptă dictată de omenie și de politică. Trăsăturile acele aspre ale feței lui Ștefan voievod se înduioșiră la vederea acelor fragizi copii. Salutându-i cu blândețe, domnitorul cu tot acel stol au întrat în biserică, unde depuse evlavioasele sale rugăciuni, cerând, ca întru toate și în astă încungiurare nouă, agiutorul ceresc. După acesta Radaman espusă lui Ștefan voievod cu amănuntul evenimântul ce nu are în istorie asămănare lui și prin care ist stol de giuni, perzând părinții lor, căpătă un puternic părinte în persoana acestui domnitor. Cu blândețe duioase au cercetat anume pe fiecare copil, mângâindu-i și încuragindu-i în pătimirea lor, de a căreia contenire îndată au început a se îngriji. De asemine admiră cu mare luare-aminte obiectele cele rare și prețioase ce erau destinate pentru Mohamed, iar furtuna cea nestatornică le-au adus amu la picioarele învincitoriului său, Ștefan voievod.

Ist evenimânt neașteptat, care au surprins pe toți, aduse eroului de la Racova mare mulțămire și voie bună, crezându-l o chemare a Proniei a recăpăta Cafa de la turci, care întreprindere se părea putincioasă a se plini prin agiutorul unei

flote portugheze și a armiei moldovene de pe uscat pe la istmul Tafros (Pericop) . Parte din vasele și teasurile antice de aur curat făcute le prosforă bisericei din Chilia, mitropoliei Sucevei și episcopiilor de Rădăuți și Roman, altele spre a se depune la Suceava în cabinetul obiectelor rare, între cari, spre mirarea tururor, se afla din nou inventatul ornic, ce pre lângă oarele care bătea semnala zodiile anului; acolo era și o colecțiune de nouă arme de foc, numite sănețe, de la care datează schimbarea tacticei războelice. După aceea, retrăgându-se la curte, de care în toate politiile avea câte una bine întărită în formă de cetăț uie, Ștefan voievod, consfătuindu-se cu diregătorii săi, orândui măsurile cuvinite pentru așezarea acestor orfani, parte pe la boieri, parte pentru creșterea lor pe la dascăli, ca prin acesta făcându-i buni cetățeni să poată fi și folositori în politică, pentru o alianță între Moldova și Genova.

Iar din acii mai mari au ales un număr spre a face parte din ceata copiilor de casă, ce erau mai aproape de serviținl curței și a persoanei domnitorului și care răspundeau la gradul de paji[4].

Giunea Fatme, care prin noblețа familiei, frumusețа ei și mai ales tinerețа cea delicată atrăsăsă toată simpatia lui Ștefan voievod, se încredință deîndată soției parcalabului Isaia, care o condusă la Suceava, unde doamna Maria i-au hărăzit toată îngrijirea unei maice duioase. Pe Radaman, care, pre lângă serviținile de mai nainte, la astă ocaziune dezvăli pe câtă energie pe atâta și omenie, domnitorul l-au îndănuit cu o moșie și i-au încredințat asupra acestor giuni privighere, spre a fi creștirea și întrebuirea lor conformă cu ordinul său, iar pe fiul lui îl rândui de asemene între curtenii săi.

Ziua despărțirei acestor copii, pe cari nenorocirea i-au fost încă mai mult legat între dânșii, înfățoșa o scenă nu mai puțin duioasă;

singura lor mângâiere fu giuruința ce li s-au dat că pe tot anul se vor revedea întruniți în capitală în curs de câteva zile.

Fatme, prin blândețea ei, frumusețea și mai ales prin soarta ei cea estraordinară, având de mamă pe fiia unui mazil moldoromân, iar de părinte pe un han, a căruia nume se ascundea, născută în islamiu și plină de zel pentru religiunea lui Hs., toate aceste i-au confăptuit binevoința doamnei, care cu plăcere asculta istorisirea tâmplărilor sale, datinile Crimeei, viața cea retrasă și ovilită a femeilor din serai. După ce prin învățături s-au adăpat de dogmile religiunei hristiane, ea s-au învrednicit a întra în sânul bisericei către care din frageda-i vârstă era atrasă. Așa, venerabilul mitropolit Teoctist au botezat-o, puindu-i numele de Domnica, nașă fiindu-i chiar doamna; și prin ist act solenel ea plinise cea de pe urmă voință a maicei sale, urmând a fi model pre cât în frumusețe, pre atâta în blândețe, în bunătatea inimei și a caracterului.

Succesul ce căpătă oastea turcească în Crimeea îndemnă și înlesni pe Mohamed a pune în lucrare planul său de a ataca Moldova din partea Nistrului, drept care pusă în mișcare, pe la istmul de Perecop, o călărime numeroasă, ce cu repegiune straordinară sosi la Cetatea Albă mai nainte de a fi ea de agiuns întărită și aproviziunată.

Spaima Poloniei despre apropierea turcilor fu atât de mare, că o parte a Poloniei se despoporă de locuitori. Ștefan voievod, are vedea fortuna apropiindu-se și din astă parte, trimite către regele Cazimir un ambasador după altul, spre a căpăta agiutori de oaste, dupre condițiunea tractatului încheiet.

Garnizoana din Cetatea Albă, atacată de puteri manine, apărându-se păn la cea de pe urmă, au dat cetatea surpată în mânile învincitorilor, împreună cu cadavrile lor. Turcii aruncară în cetate o garnizoană puternică și întăriră spărturile cetății,

însă nu mult s-au bucurat de conchista lor (câștigare), căci Ștefan voievod, mai nainte de a fi atacat despre Dunăre, s-au repezit cu o legioană la gura Nistrului, asaltă Cetatea Albă și pune sub sabie păn la cel din urmă din garnizoană. Mahomed s-au umplut de urgie la auzirea acestor nouă înfrângeri ale oastei sale, încât, jurând pieire neîmpă- catului său dușman, orândui la 1476 a se aduna la Adrianopoli una din cele mai puternice armii, compusă din toate semințiile albe și negre ale întinsului imperiu din Asia și Africa, cu scop vederat a supune Moldova puterei sale.

Văzând fortuna cea amenințătoare țărei și carea avea a se întinde și asupra creștinătății, Ștefan trimise ambasadori în Polonia, unde la Horcin era adunat Seimul, cerând din nou, în puterea tratatului, agiutori pentru comuna apărare. Regele, prețuind pericolul, au delegat la Ștefan pe palatinul Vontrobka și pe episcopul Borisovski, spre a-i jurui agiutorul cerut, iar pe castelanul Vorocimoviski l-au trimis la Mahomed să-l înduplice a nu combate pe Ștefan, care era aliat al Poloniei. Însă sultanul, știind că Polonia nu se armasă încă de război, agiungând cu oastea sa la Varna, răspunse ambasadoriului cum că bucuros s-ar fi înduplicat la cererea regelui, de nu s-ar fi aflat în mișcare cu asămene oaste, carea ardea de dorință a-și răzbuna onorul militar și moartea bravilor companioni de arme.

Cu toate aceste, în privirea unei asămene mijlociri, sultanul va suspenda (amâna) marșul său asupra Moldovei, dacă Ștefan voievod se va îndatori a-i depune un tribut, a-i înturna pe turcii prizonieri și a-i deșerta Chilia și Cetatea Albă.

Aceste propuneri ovelitoare pentru religiunea și onorul unui popor războlic fură cu despreț respinsă de Ștefan voievod, care hotărâre, împărtășită adunărei boierilor și oastei, de toți s-au încuviințat, încheind jurământ că mai bine să piară cu arma în mână, decât a se supune la niște condițiuni care în

urmă nu puteau avea alt rezultat decât încălcarea țării și a privilegiilor, pentru a cărora susținere până atunce moldoromânii cu fericire s-au fost luptat.

Capitolul 3

Valea Albă

Munții au fost totdeauna azilul libertății popoarelor asuprite. În sânul lor, în epoha modernă s-au născut și s-au păstrat independința Elveției, și azi încă Caucazul formează cetatea cea nestrăbătută a circazienilor. De asămene, azil și tărie au fost Carpatul pentru români, cari ș-adăposteau familia și avutul lor în sânul lui, îngrădit de stânci amenințătoare și încins de râuri limpetoase. După sfătuirea boierilor dară, Ștefan voievod rândui a se rădica toți locuitorii, bătrâni, femei și copii, din șesuri și a se strămuta cu toate cele purtătoare la locuri strâmte. Întristată și duioasă privire înfățoșa astă migrațiune, când fiecare și părăsea casa, livada cu pomătul și ogorul, mai nainte de a-l săcera și de a culege poama, lăsând dupre sine cotunurile deșerte. Afară de cetățile Romidava lângă Roman, Mira, Ghertina și Soroca, erau și sunt încă și azi în țară poziținni ce de natură se par a fi plăzmuite pentru apărare și cari poartă nume de cetății firești.

Una din cele mai însemnate în Țara de Sus este acea numită Catelina, aproape de Cotnar, care la asămene împregiurări au servit de azil și de tărie poporului. Natura, prin minunatele ei combină ri, au urzit aice o tărie ce ar putea fi de model fortificărilor lucrate dupre regulile artei, având sub apărare un loc întins cu tabără întărită, unde putea petrece câteva mii de familii cu tot avutul și cu vitele lor. În poziținnea aceea se închisă parte din locuitorii Țărei de Sus, unde se vedeau adunate femei și copii, pentru a cărora apărare erau înarmați chiar locuitorii, părinți de familii, pe când giunimea aleasă au sporit oastea lui Ștefan voievod, care rânduise locuitorilor a arde casele, grânele și toate cele ce nu le puteau transporta cu

dânșii în taberile și palancile întărite, pe la locurile strâmte; iar el însuși, cu oastea sa, cerca a împedeca pe turci în trecerea Dunărei, unde ii întinsăseră cinci manine poduri preste acest râu puternic, menit de natură, ca și Carpatul, a fi paladiul apărători al moldoromânilor.

Pe când Ștefan se anevoia de a împedeca sau macar a îngreuia trecerea turcilor peste Dunăre în Moldova, aceștia, cu agiutorul lui Vlad al României, socru necredincios al lui Ștefan, se înlesniră pe aiure a trece acest râu și a se înainti în țară pe la poalele munților, încât oastea moldovană, spre a nu avea tăiete comunicațiunile cu punturile muntenoase, fu nevoită a se retrage, stârpind în calea sa toate cu foc, spre a nu lăsa dușmanilor nici o înlesnire în drumul lor. Cu toate aceste, pe când moldoromânii se retrăgeau spre fundul munților, pe malul drept al Moldovei, călărimea cea numeroasă a lui Mohamed, trecând politia Roman, răzbătusă repede partea de-a lungul Siretului, cuprinzând între aripile ei poziținea oastei moldovene, încât constrânse pe Ștefan voievod a accepta bătălia cea memorabilă, luni, în 26 iulie 1476.

Acest loc se părea din vechime menit pentru a fi teatrul unui evenimânt mare. Un șes întins, având spre apus culmea dealurilor păduroase, ce despart între sine râurile Bistrița și Moldova, se mărginește despre răsărit cu ist din urmă râu și se deosebește prin natura cea mănoasă a pământului, care preste cea mai mare parte a anului este înflorit și verde, și cu toate aceste din vechime se numea Valea Albă, ca și râurelul care, având obârșia sa în sânul acelor dealuri, șerpează de-a lungul și dă în râul Moldova.

Oastea moldoromână din acea epohă nu era compusă din soldați, adecă luători de sold (simbrie), ce din aprozi, oameni de oaste, a cărora căpitenii erau boierii , îndatoriți cu armașii și gloatele lor la chemarea domnitorului a se aduna

spre a compune oastea țărei. Drept aceea, aice se aflau acii întăi boieri, cu fiii și cu armașii lor, parte călărime, parte arcași, având pe spate o cucură cu săgeți, la coapsă încinsă o sabie și în mână unii o lance, alții măciuci ferecate și o pavăză, iar călărimea, pantierii , drept gvardie domnească, erau cu zale de fier învăscuiți, având de asămine arc și cucură cu săgeți, iar mai cu samă lănci și dărzi, pe care le aruncau în depărtare, în asămănare geritului turcesc. Asămene între aceștia era și un stol de giuni genovezi, înarmați după datina italiană cu sănețe, în cap coifuri de oțel, având în fruntea lor pe bătrânul Radaman, iar un număr de tunari, cu tunuri de nou în oaste întroduse, erau așezate pe la locurile cuvinite.

După ce au rânduit fiecărei cete și stol poziținea sa, dupre esemplu anticilor eroi, cari debarcând pe țărmul dușmanului ș-ardeau vasele, spre a nu avea putință de a fugi dinaintea lui, asămene Ștefan voievod ș-au pedestrat călărimea, ca să nu mai aibă mod a se retrage din fața năvălitorilor, ce mântuirea ei să o afle numai în învincere.

Împlinindu-se toate măsurile aceste în agiunul acelei zile memorabile, s-au împlântat o cruce colosală pe un muncel, aflători în mezul șesului, aice clerul serbă o liturghie, în care Ștefan voievod, hatmanii, curtea sa, parcalabii și aprozii s-au împărtășit cu sânta comunicătură, spre a-și spăla păcatele înaintea răposărei cu sângele vărsat pentru patrie. Cercetând apoi oastea, domnitoriul adună în giurul său pe căpitenii și le-au rostit aceste cuvinte: „Oamenilor de oaste, pentru apărarea țărei noastre, pe care soarta au făcut-o mai mult frumoasă decât puternică, noi trăim neîncetat încinși cu arme, fiecare, cu agiutoriul Celui de Sus, până amu am mântuit-o de încercările cele crunte ale dodăitorilor noștri. Amintiți-vă că voi, ca și nainte părinții voștri, ați înfrânt pe Albreht al Poloniei, pe Mateeși al

Ungariei, pe Vlad al României și pe Manica al tatarilor. Toți aceștia pe rând ne învidiază țara mănoasă și bărbăția oastei noastre. Puternicul sultan Mohamed, cel ce au supus împărăția grecească, de nou adunând gloata numeroasă de oaste, iată aice ne-au agiuns și mâne va să cerce soarta armelor! Dară dușmanul este tot acela căruia i-ați smult Cetatea Albă și Chilia, acela pe care voi, în anul trecut, cu sunet l-ați înfrânt la Racova, pentru care triumf numele moldoromân au răsunat păn la Apus și s-au serbat chiar în cetatea Roma! Acea amintire glorioasă, sânta cruce, în al căria semn pururea ați învins și care azi vă umbrește cu lucoarea ei părinții, copiii și femeile voastre, a cărora singură tărie este pieptul vostru și care, tremurând, așteaptă de la voi mântuirea lor, vă conduc la învincere. Ziua aceasta va fi aceea care pe totdeauna va întemeia pacea; fiecare din voi, ostașilor, pre lângă laudă și mângâiere, se va împărtăși de prăzile avuțiilor Răsăritului, de care este plină tabăra dușmanului. Viu este Dumnezeu și vie fie pe totdeauna Moldova!”

La auzirea acestor cuvinte, din mii de guri s-au repetat: Viu este Dumnezeu, vie fie pe totdeauna Moldova! — și strigătul fu atât de tare, că răsunetul său au ribombat până în tabăra turcilor și un tremur răzbătu inimile lor. Soarele, asfințind cătră apus, umbrea nourii și orizonul de o lucoare roșie, menire cumplită a zilei viitoare. Asemene și luna plină, răsărind din sânul Mărei Negre, abia răzbătând pintre nouri, întindea preste Valea Albă un văl posomorât. Pretutindenea domnea tăcerea; ostașii cetelor deosebite, tăbărâți în poziținile ce li s-au rânduit, întinși pe armele lor, repozau, unii își aminteau de familia lor, alții de amori, cii mai mulți dormeau, nu mai viglele, împărțite ici, colo pe la posturile lor, privigheau și cu ochii ageri spionau cele dimpregiur.

Dar Ștefan voievod, în port de aprod de rând, acompaniat de fiul său Alesandru, petrecea pe gios

întru cercetarea oastei, după care se retrasă în cortul său, unde, după ce făcu rugăciunile sale, s-au ațepit de un somn scurt și turburat de multă îngrijire. Aurora nu răsărise încă când Ștefan voievod au aflat toate căpiteniile la posturile lor și ostașii în rând de combatimând. Buciumurile de aramă au dat semnalul lovirei, dar gurile de bronz ale tunurilor turcești, care nu de mult se făcuse spaima războelului, răspunseră ca un urlet la astă prochemare, și deodată cu răsăritul soarelui se repezi, ca un nor îngrecat de fulgere, călărimea turcească, învitânduse oștenii între dânșii cu răcnetul de Alah!

Cine va putea număra și descrie oastea turcească compusă din felurite națiuni, ce se deosebeau prin fizionomie, port, arme și modul luptei, cine este în stare a semnala bărbăția moldovenilor! De trei ori călărimea turcească, peste troianuri de morți trecând, răzbătusă păn la cruce, care ca un centru era împlântată în mezul oastei creștine, și de trei ori moldovenii pedeștri, dar înaripați de un eroic entuziasm, îi respinseră pân în tabăra lor. Mult timp bataia era nealeasă, căci ambele părți îmblau a se osteni, dar pe când moldovenilor nu li venea de nicăirea agiutori, ci, din clipă în clipă picând, se împuțina numărul lor, deodată din dosul munților se deștinsă un șir de călărime proaspătă turcească, care cuprinsă oastea moldovană din două părți.

Atuncea re-ncepu nu lupta, ci măcilăria, căci zece turci năbușă asupra unui moldovan; cii mai mari boieri, cu aprozii lor, fiii, căpiteniile, călugării cu crucea în mână au pierit de sabia cea ageră a turcilor, cari, însufleți̦ți de ființa marelui sultan, dezvăleau o bravură și netemere de moarte estraordinară.

Ștefan vedera minuni de eroism și de înțelepciune întru conducerea oastei, cungiurat de o ceată de aprozi și de stolul giunilor genovezi, conduși de bravul Radaman, domnul se purta pretutindenea ca fulgerul, dar în o amestecătură,

agiungând în mezul dușmanilor, armasarul său fu rănit și el însuși căzând era aproape să încapă în mâna turcilor, dacă credinciosul bătrân Radaman nu i-ar fi dat calul său, care l-au depărtat de acel pericol; însă lovirea săgeții pregătită lui Ștefan nemeri în ochi pe mântuitoriul său, care căzu mort. După aceasta, oastea Moldovei fu în urmă nu învinsă, ci stropșită de numărul turcilor, cari cu preț mare ș-au răscumpărat învingerea, căci cadavrile lor acopereau toată poiana din Valea Albă. Ștefan voievod, cu un număr mic de ai săi, s-au tras pe la munte și prin codru și au agiuns la cetatea germană, ce-i zic Neamțul, unde se afla familia lui, odoarele și muma sa, doamna Elena, care, dupre tradițiunile istorice, au vederat la astă tâmplare un suflet eroic, precum o descriu și cânticile naționale. Auzirea acestei catastrofe răspândi un doliu general între familiile moldovenilor, căci fiecare din ele pierdusă un dorit fiu, frate sau părinte, și în acest doliu rămasă țara îndelung acufundată, însă și popoarele de prin pregiurul Moldovei, auzind despre astă tâmplare, s-au scârbit și mai mult s-au înspăimântat despre cele ce puteau urma pentru țările învecinate.

Polonia începu a se și înarma. Turcii, după ce s-au adăpat cu sângele creștinilor și s-au înavuțit cu despoierea celor uciși, îngropară numai pe morții lor, iar cadavrile moldovene rămaseră espuse câțiva ani vântului, soarelui și gerului în poiana dintre Moldova și pădurea Uscații, așa denumită din cauza focului ce-i dăduseră turcii la atacul făcut din astă parte, căci necurmatele lupte n-au fost iertat pe Ștefan a se îndeletnici cu îngroparea oaselor. După acestea Mohamed s-au înaintit la Suceava și altă oaste la Hotin; ambele cetăți fură asediate, însă nu se putură lua. Din neîngroparea cadavrelor se născu în tabăra turcească epidemie pestilențială; foametea urmă din lipsa proviziunei, care, împreună cu flota ce o transporta pe Marea Neagră, se acufundă de o furtună cumplită. Matei

Corvin adusă o oaste ungurească pe marginea Serbiei, încât Ștefan voievod, cu toate că pierdusă bătălia de la Valea Albă, readunându-și oaste, au urmărit pe turci păn la Dunăre, le-au reluat cea mai mare parte a prăzilor și a prinșilor. Apoi, cu agiutoriul unui corp de trupe transilvane, sub comanda lui Ștefan Batori, au alungat din România pe Radul voievod, aliatul turcilor, și în locul acestuia, a cuscru-său, așează în București pe Vlad Cepeluș; după ce au alungat pe soția sa Voichița, fiica celui întăi, el se însură cu doamna Maria de la Mangop.

Capitolul 4

Credința și fanatismul

De la reașăzarea lui Mengheli-Gherai pe tronul Crimeei, am zis că au fără întrerumpere între el și între Ștefan voievod o relațiune neturburată. Atacurile și invaziunile cele dese ale tatarilor contenise, numai acele ale oardei de nogai împresurau uneori marginile Nistrului, în atacurile și prăzile lor asupra Poloniei. Ambii acești domnitori se îngrijau cu reciprocitate de interesile publice și acele private. Mengheli-Gherai, care era strâns legat prin o aleanță cu țarul Moscvei Ivan III, fu în multe încungiurări mijlocitori între acel puternic suveran și între Ștefan, care în o epistolă foarte patetică i se tânguia de soarta neferice care au întâmpinat fiia sa Elena, măritată cu țarul Dmitri, clironomul tronului Moscvei, provenită din intrigile țarinei Sofia, maștiha acelui giune țar, greacă, principesă a Bizantului suprat de Mohamed.

Megheli-Gherai, a căruia agerime în domnie și simțimânte marinimoase și umane îl înălțau preste sfera comună a compatrioților săi, în lucoarea restatornicirei sale în Crimeea, nu-și putu uita și stânge simțimântele lui de familie și deseori în cele puține oare de singuratate își amintea de ființile prețioase inimei sale, pierdute în catastrofa care, înturnându-i tronul, îi lăsă o amintire atât de dureroasă, mai ales despre fiie-sa Fatme, care, precum se știe, era pentru suvenirul maicei sale idolul inimei părintești.

Fatme însă își uitasă țara nașterei, la care nu o lega decât aducerea-aminte a maicei sale. Patria ei era amu Moldova și părinții i se reprezentau în domnitorii care o încungiurau cu o duioasă afecțiune, precum și ea prosfora o respectuoasă iubire și adorare. Pre lângă aceste, se deprinsăse a

considera pe Radaman ca pe părintele ei, și fiul său, companion al copilăriei și al soartei sale, i se făcu un ce neapărat al vieței, încât astă afecțiune era nutrită în curs de câțiva ani prin mărturisirea simțimintelor reciproce ale giunelui care, ca șeful copiilor de casă genovezi, avea la curte zilnică ocaziune a întreținea speranța inimei sale.

Într-o dimineață, Fatme, ieșind din curte și mergând singură prin grădină la paraclisul apropiet, când agiunsă între tufarii umbroși, văzu apropiindu-se un străin, pe care dupre portul său îl recunoscu de tatar. Acesta era un imam (monah), venit de curând din Asia, precum zicea, cu dorința unui simțimânt de evlavie a face un pelerinagiu (hagealâc) la Valea Albă, spre a aminti acolo de fratele său ucis în memorabila acea bătălie, care cerere umilită, în privirea evlaviei, i se învoise. Acest imam era din tagma cea mai fanatică, a căria datorie și mai mare merit sta de a mântui din sclăvie pe acii de credința mahometană, însă, în adevăr, era tatar din Crimeea.

El au fost descoperit că, în cursul catastrofei Cafei, pre lângă genovezi, mulți din legea mahometană s-au răpit și au încăput între creștini și prin îndelungă cercetare aflasă că Fatme, fiia sultanului, petrecea în Moldova, pentru care, ca unul ce în persoană combătusă la Valea Albă, întreprinsă astă călătorie și cu pericolul vieței sale s-au însărcinat a adeveri factul, a mântui de închipuita nenorocire a Fatmei (de giugul creștinesc) și prin un mod ce-l pregăti cu multă ghibăcie a o fura din mijlocul curței și a o conduce la Bacci-Sarai, în sânul părintelui, de la care, pre lângă meritul sufletesc, aștepta o generoasă mulțămită.

Luând un aer umilit și modest, ca acela ce caracterizează pe toți din tagma sa, el cuprinse cărarea giunei, carea, acufundată în reflexiuni, pășea spre paraclis. De pe poziținea lui umilită și în vârstă respectabilă crezându-l un cerșitor străin,

ea întinse mâna cu o monedă; însă imamul o apucă de mână și în limba tatară îi zise cu blândețe: „Fiică a Orientului, de unde răsare lumina și credința adevărată, tu născută în paradisul cel pământesc, crescută în sânul desfătărilor curței de la Bacci-Sarai! Numai furtuna cea înfurietă a mărei te-au putut arunca pe acest pământ sălbatic, adăpat de sângele musulman! Am văzut sorioarile tale în Crimeea plutind în aur și în aburii miresmelor Arabiei, bând ambrozia plăcerilor, negustând amarul decât când se amintează de dulcea lor Fatme, care în străinătate petrece-n sclavie! Dupre voința profitului nostru Mohamed, mulți dintre noi s-au ales, cu desprețuirea vieței, a îmbla de la răsărit păn la apus întru căutarea turturelelor rătăcite! Cu toată greutatea, eu te-am aflat și acesta e semnul cel mai vederat că Alah cel de sus voiește înturnarea ta. Ferice de tine, ferice de mine, când te voi reconduce în patrie; vino, urmează după mine, toate sunt pregătite pentru tine, nu la fugă, ci la triumful tău. Așa odeneoară Mohamed fugi la Meca, dar fuga lui este mântuirea islamului; zelul cel sfânt să înaripeze pasul tău — vino!” și aceste zicând, trage pe giună în partea opusă. De la început, la auzirea acestor cuvinte, ea crezusă pe tatar rătăcit de minte; dar când auzi și câteva particularități, i s-au părut că vede un demon necurat, care îi întinde cursă spre a o abate din calea adevăratei credințe ce îmbrățoșasă cu atâta înfocare.

Deci începu a-și face cruce, ca să piară necuratul, dar acesta îndoia îndemnarea lui, întrebuind chiar și puterea de a o trage cu sine. Atuncea, înțelegând că acesta era un fanatic viu, nevăzând de nicăiure vreun agiutori, se înarmă cu curagiul credinței și cu glas puternic zise: „Din câte mi-ai spus, te cred întru adevăr o naibă trimisă din iad spre încercarea credinței mele! Eu sunt născută din mamă creștină, care m-au crescut în sânul maicei bisericei adevăratului Dumnezeu. El

este scutul și mântuirea mea, în numele lui orânduiesc ție ca să piei dinaintea mea și să te întorni la idolii tăi!..".

Fanaticul, văzând că nu o poate îndupleca către fugă, s-au înfuriat și, decis a nu lăsa nedeplinit votul ce au jurat, scoasă din brâu un pumnal scânteitor și se răpezi asupra-i spre a o îngiunghie; însă Dumnezeu priveghea preste credincioasa sa. Din tufari, ca un fulger se aruncă giunele Radaman cu un strigăt tunători și cu spata în mână; alergând, străbătu pe tatarul furios, care, lovit chiar în inimă, în miezul blăstămilor căzu pre pământ. La vuietul ce urmă din astă cumplită tâmplare, se adunară din pregiururi păzitorii și rădicară de pre pământ pre giunea leșinată lângă ucigașul care se rotolea în sângele său. Ea fu transportată la curte în camera sa și însăși doamna se îngriji de sănătatea și mântuirea ei. La cercetarea ce se făcu, s-au aflat între vestmintele tatarului ascuns un talisman, cu însemnare că el, din evlavia legei sale, ucisăse un număr de creștini și că-i lipsea încă un mort spre a complecta numărul de trei ori trei uciși de propria sa mână, și ca între aceștia se afla și bătrânul Radaman, săgetat de dânsul la bătălia de la Valea Albă, pentru că tatarul, care îl recunoscu, descoperisă că el au răpit pe fiia hanului și împreună cu 150 giuni genovezi au substras-o de la legea mahometană, la care aceștia erau meniți.

Ist evenimânt, tâmplat chiar în miezul curței domnești, vedera sumeția unui fanatism orb al tatarului, care știu a învinge toate greutățile unei asămene întreprinderi. Dar totodată astă tâmplare tristă spori compătimirea și afecțiunea nu numai a domnitorului și a doamnei, ci și acea a curței și a publicului asupra lui Radaman și Domnicăi, a cărora soartă din copilăria lor era îmbinată în furtună și în fericire.

Văzând din toate aceste o menire cerească asupra lor, s-au decis a reuni pe totdeauna pe acești giuni prin o sfântă legătură. Dar înaintea acestui

act solenel, Domnica au mărturisit adevărata ei familie, că era fiia lui Mengheli-Gherai. Drept aceea, îndată ce se vindecă din pătimirea suferită, însuși venerabilul mitropolit al țărei, Teoctist, i-a cununat în biserica sântului Dimitrie, catedrala Sucevei, și astă zi fu serbată ca un evenimânt ferice de familie, în care s-au încununat și s-au remunerat credința și virtutea. După aceste Ștefan voievod înconștiință pe Mengheli-Gherai că fiia lui, ce o crezu pierdută, se descoperi în astă giune, care, înnoită prin două daruri, al botezului și al cununiei, se făcu iar cetățană moldoromână și soția fiului credinciosului Radaman, încât astă tâmplare avea să fie un nou gagiu de statornică alianță între ambele țări. Mengheli-Gherai, ca un bărbat înțelept și fără pregiudețe, înțelesă întru aceasta voia Celui de Sus, ce este unul în ceri pentru toți oamenii lumei și numai de către aceștia sub multe numi și forme se întitulează. El prin fericirea fiicei sale s-au mângâiet de departarea ei și prin asta au mărturisit că, mai mult decât plăcerea lui, prefera soarta ei. După încheierea acestei serbări casnice, au urmat alta națiunală, sfântă și patetică, de care s-au împărtășit toată țara.

Capitolul 5

Panahida eroilor moldoveni

Domnia cea îndelungată și glorioasă a lui Ștefan voievod au fost, pintre scurte răstimpuri de pace, un șir de lupte grele și sângeroase, nevoit a le purta pentru susținerea independinței naționale și apărarea religiunei. Monumentele triumfurilor sale nu sunt arcuri, nici coloane, dară 40 de monastiri, de după fiecare învincere au zidit și îndănuit; aceste mărturisesc nu numai a lui și a oastei sale bărbăție, ci adânca evlavie și modestie prin care el atribuia protecțiunei lui Dumnezeu rezultatul ce câștiga din lucrările întreprinse în numele său. De aceea poporul moldoromân purta cu resignațiune povoara sacrificiilor de avut și de sânge, cerute pentru întâmpinarea întreprinderilor sale, iar oamenii de oaste urmau cu încredere chemarea domnitorului lor, care remunera și onora pe aprozii săi oșteni.

Acest simțimânt drept și mărinimos l-au îndemnat a consfinți prin un act public memoria eroilor căzuți pentru patrie în câmpul de la Valea Albă, a cărora oase zăceau de 20 ani încă neîngropate în șesul acela. Drept aceea, folosindu-se de un paos de pace al anului 1496, un an înaintea cumplitei înfrângeri a polonilor în Bucovina, orândui a se face în toată țara, în 26 iulie, ziua aniversale a bătăliei de la Valea Albă, o serbare mare bisericească, însemnând trei zile de agiutoare și de doliu național, iar în acel câmp al bătăliei decise a se face o biserică votivă, consfințită marelui arhistratig Mihail. Pentru plinirea acestei ceremonii bisericești și militare, au rânduit cele cuvenite în 8 noiemvrie ale acelui an. De la toate monastirile, schiturile și bisericile poporene s-au conchemat părinți evlavioși, aducând fiecari câte un amintar (pomelnic) a

oamenilor de oaste din ținutul lor uciși în bătălia de la Valea Albă. Deputați de oaste de toată arma, căpitenii și ostași de rând se adunaseră în o tabără pacinică pe malurile Moldovei, unde fluturau bandierele națiunale a fiecărei cete, cu văl negru învălite, iar în mijlocul lor se înălța un pavilion pentru domnitor și familia sa, în giurul căruia s-au adunat, din toate olaturile țărei, văduvile, orfanii și părinții celor uciși, a cărora durere era astâmpărată de un simțimânt de glorie, că acii din familia lor ș-au fost răpus viața pentru patrie! După ce, în curs de trei zile, clerul în serbare bisericească au amintat anume pe fiecare din cii uciși, milianii oșteni săpară temelia bisericei pe locul însemnat de Ștefan voievod care era acela unde au fost urmat cea mai crâncină luptă, iar afinii morților adunau cu simțimânt respectuos de pe câmp oasele răspândite, prepuind în fiecare titvă capul iubitului său; dar nime n-au recunoscut mai bine decât Radaman titva părintelui său, prin ferul săgeței care, intrând prin ochi, rămasă înfipt în os.

Acest cap prețios al mântuitorului vieței sale Ștefan voievod cu mâna sa l-a depus sub locul unde avea să fie altarul, iar celelalte se depuneau în miezul temeliilor bisericei, lângă altari, preste care se înălța sânta cruce, umbrită de flamurile Moldovei.

Cele întăie raze ale soarelui din 26 iulie luminaseră preste Valea Albă un popor întreg, învăscut în doliu și împlântat în lacrimi; nu sunetul bronzurilor sânțite, nici gurile înfocate purtătoare de moarte caracterizau astă solenitate, ci rugi fierbinți din inima domnitoriului și a credinciosului popor se înălțau cătră înduratul Dumnezeu spre iertarea păcatelor acelor uciși și împărtășirea lor de cununa nemurirei. După ce arhiereii au făcut orânduita panahidă asupra oaselor depuse dupre rânduială, Ștefan voievod, Alesandru și Bogdan voievod depusă în temelie piatra cu următoarea inscripțiune:

„În zilele binecredinciosului și de Hs. iubitoriului domn Io Ștefan voievod, cu mila lui Dumnezeu domnul pământului Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, în anul 6984 (1476), iar al domniei lui 20, anul curgând, s-au rădicat puternicul Mohamed, împăratu turcesc, cu toate puterile oștilor sale, ale Răsăritului, încă și Basaraba voievod chemat fiind la război, au venit cu dânsul, cu toată puterea pământului lui Basaraba, și au venit să robească și să ieie pământul Moldovei și au agiuns până aice, la locul ce se cheamă Valea Albă, și noi Ștefan voievod, cu fiul nostru Alesandru, am ieșit înaintea lor aice și am făcut cu dânșii mare război în luna lui iulie, în 26 de zile, și după giudecata lui Dumnezeu biruiți au fost creștinii de păgâni și au căzut aice multă mulțime din ostașii moldoveni. Atunce au luat și a treia parte din pământul Moldovei, despre acea lature. Pentru aceea au binevoit tot Ștefan voievod, cu a sa bunăvrere, și au zidit biserica aceasta întru numele arhistratigului Mihail, și întru rugăciunea lui, și a doamnei sale Maria, și a fiilor săi Alesandru și Bogdan, și întru amintirea sufletelor lor, dreptcredincioșilor creștini cari aice au pierit. În anul 7004 (1496), iar al domniei lui anul 40, curgând, în luna lui noiemvrie 8 zile”.

S-ar fi cuvenit ca numele a atâța eroi să se fi păstrat în analile patriei, însă în epoha aceea egoismul nu cuprindea inima compatriotului; de aceea de agiuns au fost că au conlucrat, au pătimit și au combătut pentru binele și gloria patriei, și acel merit fără osebire se răspândea preste toți moldoromânii.

Adevărat măreț și unic spectacol au fost acesta, de a vedea un popor întreg îngropând deodată pe un alt popor! Aice se vedea o mumă bătrână bocind moartea a trei fii ai săi, bătrânul lăcrăma pentru pierderea unicului său fiu, văduvele, orfanii plângeau pe ai lor, încât Ștefan voievod, deși deprins la toate scenele crunte, vărsa și el lacrimi

de compătimire și asta au fost lauda cea mai mare pentru acii ostași că, dupre faptele lor, nu li s-au plâns viața, ci moartea!...

Amintirea acelui act măreț se păstrează nu numai în istorie și prin astă biserică monumentală, ci și prin tradițiuni și cântece în care păstoriul din Valea Albă repetează, acompanând pe fluierașul său, cântul următori:

VALEA ALBĂ

Păstoriul:

Vale Albă, d-Albă Vale,
De la munte râurel,
De ce oare-n a ta cale,
Trecând lâng-al meu muncel,
De e nour, de-i senin,
Tu răsuni un trist suspin?
A ta râpă înverzită
Cununată-i de mii flori,
A ta undă-i limpezită
De mănunt prund la izvor
Ș-a ta dulce ap-o bea
Paserea și turma mea.

Râul:

A mea apă-i limpegioară,
Din ea bea azi turma ta
Ș-acea pasere ce zboară,
Dar, aleu, ea adăpa
Turme de la Răsărit,
Ce-aici au fost tăbărit.
Sântul Ștefan, când aice
Pentru țară s-au luptat,
Când în ziua neferice
Ager fer au secerat
Pe boieri și pe oșteni,
Pe păstori și pe săteni,

De-atunci, tristă, ea tot plânge
Și în veci va suspina,
Că au curs cu nobil sânge
Ce românul revărsa,
Și cu oase-ndelungat
Aist câmp au presurat.
Eu acea zi de fortună
Amintind-o, plâng mereu,
Freamătul pădurei sună
Unit cu suspinul meu,
Că aprozi acuma nu-s
Ca acii ce au răpus!
Soarta lor și a lor vântă
Azi românii au uitat;
Păstorele, tu deci cântă
S-aibă cuget deșteptat,
Să le zică al tău cânt
Cum au fost, și cum azi sânt!

Moldova, deși este despărțită prin deșerturi țărmurale și prin Marea Neagră de Crimeea, totuși în vechime avea cu acea țară relațiuni politice și comerciale, încât mai nainte de a agiunge la sugetul istoriei propuse credem de folos a da despre acea peninsulă clasică oarecare noțiuni. După ce se stânse virtutea și bărbăția antică a romanilor, prin care ii subgiugaseră ceea mai mare parte a lumei cunoscute, urmă epoha cea plină de turburări și de anarhie, încât ușor au fost barbarilor, veniți de la nordul Europei și al Asiei, căutând clime mai blânde și locuri mai îndemânatice de locuit, a pune sub jug popoarele cele deznervate și ovelite, a desființa așezămintele cele politice, a stânge lumina știinților, a surpa industria și artele, ce erau productul a multor secule, și a întinde preste lumea civilizată un văl de întuneric.

Din sânul acestui haus, în care popoarele petreceau mai mult o viață hoțească, răsări un nou ordin de lucruri în Europa și în provințiile învecinate. Pe ruinile Romei eroice se înalță, sub papa, Roma cea sântă spre triumful lui Hs., iar Bizantul, ce se anevoia a purta titlul de Roma nouă, cuprins de vițiі politice și de orbiri fanatice, se făcu triumful lui Mahomed.

Atunce, pe la începutul veacului al XIII, se urzi la marginea răsăriteană a Europei două staturi de viță romană: unul în Dacia, al moldo-românilor, și altul în Hersonezul Tauric sau Crimeea, statul genovezilor. Trecând amu preste istoria patriei noastre, vom aminti de Crimeea și de colonia genovezilor.

Aruncând o căutătură pe harta Crimeei, astă țară se înfățoșază ca un patrat ce se pare aninat în Marea Neagră la capătul ei nordic prin istmul sau strâmtoarea de vechime numită Tafros, iar de ruși Perecop, ce are tot o însemnare, adecă râpă, ce era

peninsulei de apărare, fiind acesta singurul punct de unde ea poate fi calcată de pe uscat. Lungimea țărei, de la răsărit spre apus, este de 66 oare, iar lățimea, de la amează spre nord, de 40 oare sau mile de Moldova. Din partea răsăriteană a peninsulei este Marea Azovă, sau unghiul răsăritean, carile este ca un adaos către forma patrată a Crimeei, unde se formează o altă peninsulă, ce era odinioară despărțită de Crimeea prin un val și o râpă apărată de un mur și de turnuri; acolo stătu regia Bosforului, pe care Mitradates au strălucit-o și a căreia capitală era Panticapea. Precum partea apusană, pe la Eupatoria, este plină de stepuri, de lacuri sarate și de râurele ce sunt mai des săci, așa partea de amiază a peninsulei este mănoasă, plină de suvenire istorice.

Lângă golful Ctenus, modernii au zidit Sevastopolu; aproape de aice anticul Hersonez, capul Partenium, faimos după tradițiuni și unde se întindeau coloniile mileziene, asiatice și pe urmă cele genoveze. Partea din năuntru a Crimeei nu-i alta decât un șes întins; ochiul nu află, spre a se repoza, decât niște înălțături piramidale, unde dorm îngropate semințiile vechilor locuitori; aceste movili se numesc tumuli, iar de tatari se zic curgani, în a cărora sân deseori se află sarcofage cu obiecte prețioase de arte, depuse lângă îngropații eroi sau regi. Spre amiază pământul se rădică și la țărm formează o culme de munți, din care cel mai mare este acel numit Trapez, înalt 4700 palme; marmora și iaspul, cu coloane bazaltice, formează grote ca aceea a lui Fingal din Scoția. Vegetațiunea de aicea a olivului, figului și a altor poame să aseamănă cu aceea a Greciei și a Italiei.

Table of Contents

Valea Albă
Capitolul 1
Taurida sau Crimeea
Capitolul 2
Cetatea Chilia
Capitolul 3
Valea Albă
Capitolul 4
Credința și fanatismul
Capitolul 5
Panahida eroilor moldoveni

Table of Contents

Valea Albă	1
Capitolul 1	2
Taurida sau Crimeea	3
Capitolul 2	15
Cetatea Chilia	16
Capitolul 3	29
Valea Albă	30
Capitolul 4	37
Credința și fanatismul	38
Capitolul 5	43
Panahida eroilor moldoveni	44